

Recenzja pracy doktorskiej mgra Dominika Traczykowskiego pt. Pedagogiczne aspekty myśli Kazimierza Twardowskiego, przygotowanej pod kierunkiem dra hab. Piotra Kostyły, prof. UKW i dra Witolda Brzezińskiego

Przedstawiona do oceny praca mgra Dominika Traczykowskiego jest efektem prowadzonych metodą hermeneutyczną badań, których przedmiotem była myśl pedagogiczna Kazimierza Twardowskiego. To postać szczególna dla badaczy reprezentujących różne dziedziny naukowe m.in. filozofię, psychologię i pedagogikę. Jako twórca filozoficznej szkoły lwowsko-warszawskiej jest od wielu lat przedmiotem zainteresowania filozofów. Ze względu na rolę, jaką w szkole lwowsko-warszawskiej odgrywała psychologia, został m.in. odnotowany w „Słowniku psychologów polskich”. Jego prace psychologiczno-pedagogiczne oraz unikalny warsztat dydaktyczny są także inspiracją dla badaczy z obszaru pedagogiki, szczególnie dla historyków edukacji. O Twardowskim w II połowie XX wieku Wincenty Okoń pisał jako o „wspaniałej, ale nieco zapomnianej postaci”, „nauczycielu uczonych”, z kolei Bogdan Nawroczyński uważał, że ten wybitny filozof był „może jeszcze większym pedagogiem”. W ostatnich latach zauważyć można większe zainteresowanie środowisk pedagogicznych tą postacią i Jej dorobkiem, o czym świadczą m.in. publikacje Władysławy Szulakiewicz czy konferencje naukowe poświęcone pedagogice szkoły lwowsko-warszawskiej (UKW, 2013 rok). Od kilku lat ukazują się także publikacje mgra D. Traczykowskiego dotyczące pedagogicznych kontekstów działalności K. Twardowskiego- 4 z nich wymienia on w zamieszczonej na końcu rozprawy Bibliografii.

Zgadając się ze słowami Wincentego Okonia, który stwierdził, że Twardowski zasługuje na monograficzne pedagogiczne opracowanie, które przypomni i usystematyzuje pedagogiczne konteksty jego myśli i działalności, należy z zadowoleniem odnotować, że Doktorant podjął się tego ambitnego zadania. Wkraczając na pole badań z zakresu historii myśli pedagogicznej wyznaczył sobie ważne zadanie dotyczące nie tylko rekonstrukcji pedagogii lwowskiego uczonego lecz, co niezwykle ważne i cenne poznawczo, postanowił nadać swojej pracy walory aplikacyjne poprzez próbę odpowiedzi na pytanie czy w obecnych czasach możliwe byłoby powtórzenie Jego sukcesów pedagogicznych.

Wpłynęło dnia 09.10.2019.

J. Kucielkowska

Należy przypuszczać, że badania te będą kontynuowane w związku z odnalezieniem w warszawskich archiwach kolejnych teczek spuścizny Kazimierza Twardowskiego, o czym Doktorant informuje w rozdziale metodologicznym.

Recenzowana rozprawa, oprócz Wstępu, Podsumowania, Bibliografii i Streszczeń, składa się z 4 rozdziałów. We Wstępie, zgodnie z przyjętymi zasadami, uzasadniono podjęcie badań nad pedagogicznymi kontekstami myśli i działalności Kazimierza Twardowskiego, przedstawiono także aktualny stan badań w zakresie jego pedagogii.

Rozdział pierwszy pt. *Źródła i metodologia* został w całości poświęcony prezentacji założeń badawczych Doktoranta oraz niezwykle drobiazgowemu opisowi wykorzystanych w pracy materiałów źródłowych. W badaniach za kategorię porządkującą przyjęto „pedagogię” uwzględniając 2 z 3 jej definicji wymienianych przez prof. Teresę Hejnicką-Bezwińską. W tym miejscu należy zwrócić uwagę na fakt, że mgr Traczykowski w całej rozprawie wykazuje niezwykłą dbałość o zdefiniowanie oraz dookreślenie zakresu stosowanych przez siebie pojęć i sprawnie porusza się w obrębie terminologii filozoficznej oraz pedagogicznej.

Doktorant określił także trzy główne obszary badań (cele szczegółowe) w zakresie pedagogii Kazimierza Twardowskiego: światopogląd, poglądy pedagogiczne oraz warsztat dydaktyczny. W zakresie każdego z tych obszarów sformułował pytania badawcze. Słusznie wskazał także 4 warstwy swoich badań: syntetyzująco-porządkującą, rekonstrukcyjną, eksplikacyjną oraz refleksyjno-praktyczną.

Autor swobodnie porusza się także w obszarze terminologii źródeł historycznych i generalnie poprawnie je klasyfikuje. Wprowadza jednak niewielkie zamieszanie. Poprawnie wyodrębnia źródła bezpośrednio i pośrednio informujące o poglądach pedagogicznych, światopoglądzie oraz warsztacie dydaktycznym Twardowskiego. Jednak już w części 3.1. rozprawy pt. *Źródła bezpośrednio informujące o poglądach pedagogicznych* wymienia także źródła, na podstawie których dokona rekonstrukcji Jego warsztatu dydaktycznego (s. 38). Następnie w części 3.1.3. wprowadza nową kategorię źródeł bezpośrednich dotyczących polityki edukacyjnej (?). Razi także używane w tym rozdziale określenie „poglądy światopoglądowe”, skoro światopogląd to jak słusznie zauważa mgr Traczykowski „pogląd na świat”. Docenić jednak należy szczegółowy opis wykorzystanych przez Doktoranta materiałów źródłowych i podjętą próbę ich klasyfikacji.

W zakresie publikacji metodologicznych Doktorant opiera się przede wszystkim na opracowaniach z zakresu metodologii historii, m.in. na klasycznym opracowaniu Jerzego Topolskiego, czy publikacjach Gerarda Labudy i Wiktora Wernera. W kontekście badań historyczno-oświatowych odwołuje się jedynie do artykułu Władysławy Szulakiewicz pt.

Ego-dokumenty i ich znaczenie w badaniach naukowych („Przegląd Badań Edukacyjnych” 2013, nr 16) oraz do tekstu Włodzimierza Goriszowskiego *Podstawy metodologiczne w pedagogicznych badaniach z zakresu historii wychowania* (w: *Wstęp do badań historycznych*, red. M. Szczurowski, Toruń 2002). Tymczasem warto byłoby zajrzeć do takich opracowań jak *Źródła w badaniach naukowych historii edukacji* (pod red. W. Szulakiewicz, Toruń 2003, gdzie m.in. zamieszczono tekst dotyczący źródeł w zakresie badań środowisk naukowych (w tym i Twardowskiego) zgromadzonych w zbiorach Polskiej Akademii Nauk) czy pracy *Konteksty i metody w badaniach historyczno-pedagogicznych* pod red. Tadeusza Jałmużny oraz Iwonny i Grzegorza Michalskich (Kraków 2004). W tej ostatniej publikacji zamieszczono bowiem m.in. artykuł G. Michalskiego dotyczący źródeł do badań biograficznych.

Tutaj nasuwa się kolejna uwaga – prezentowana rozprawa doktorska jest niewątpliwie przykładem badań biograficznych, tymczasem w rozprawie brakuje wyraźnych odwołań do wybranego przez Doktoranta typu biografii. A jest to niewątpliwie „biografia tematyczna” (G. Michalski). W tym miejscu warto było nawiązać do rozważań Czesława Majorka na temat 3 rodzajów biografii historycznej, pedagogicznej (zwanej też historyczno-pedagogiczną) oraz edukacyjnej (C. Majorek, *Biografia edukacyjna*, w: *Szlakami przeszłości i czasów współczesnych*, pod red. K. Puchowskiego i J. Żerki, Gdańsk 1996, s. 178-187; tenże, *Rola badań biograficznych w rekonstrukcji dziejów oświaty i pedagogiki w Galicji*, w: *Galicja i jej dziedzictwo, tom 9: Biografie pedagogiczne*, red. C. Majorek, J. Potoczny, Rzeszów 1997, s. 11-24.) oraz do obszernego tekstu W. Szulakiewicz dotyczącego biografistyki w polskiej historiografii edukacyjnej (*Powiązania rodzinne wśród twórców polskiej teorii i praktyki edukacyjnej*, pod red. W. Jamrożek, K. Kabacińska, K. Ratajczak i W. Szulakiewicz, Poznań 2007, s. 9-33).

Z kolei w zamieszczonej na końcu pracy bibliografii zastanawia brak wykazu źródeł pochodzących ze zbiorów połączonych bibliotek Wydziału Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego, Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk i Polskiego Towarzystwa Filozoficznego. Są to głównie materiały własne wytworzone bezpośrednio przez głównego bohatera rozprawy prof. Kazimierza Twardowskiego (m.in. maszynopisy i notatki z wykładów oraz inne materiały dotyczące Jego działalności dydaktycznej, naukowej i organizacyjnej). Zostały one, co prawda, drobiazgowo opisane w rozdziale pierwszym dotyczący źródeł i metodologii, jednak zgodnie z zasadami powinny się również pojawić w wykazie bibliograficznym. Stanowiły przecież, co Doktorant wyraźnie

podkreśla, istotny element materiału źródłowego, na którym opierał swoje rekonstrukcje pedagogicznych aspektów myśli twórcy szkoły lwowsko-warszawskiej.

Doktorant mylnie zapisuje także jedną z publikacji prof. Władysławy Szulakiewicz, *Rodzina w życiu wybitnych uczonych. Przykład Kazimierza Twardowskiego (1866-1938)*, którą ujmuje jako odrębną publikację książkową opublikowaną w 2014 roku w Wydawnictwie Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Tymczasem jest to tekst zamieszczony w pracy zbiorowej pt. *Wychowanie w rodzinie. Obrazy rodziny w ujęciu pedagogicznym i historycznym*, pod redakcją Alicji Szerląg i Stefanii Walasek, wydanej w 2012 roku we Wrocławiu (s. 179-191).

Rozdział drugi rozprawy został poświęcony rekonstrukcji światopoglądu głównego bohatera rozprawy. Autor wyraźnie określa jakie rozumienie światopoglądu przyjmuje za podstawę swoich analiz, odnosi się także do najistotniejszych problemów związanych ze światopoglądem w pedagogice i w tym fragmencie pracy, odwołuje się do kontekstów historycznych dotyczących kształtowania się pedagogiki jako dyscypliny naukowej. Ponieważ za kategorię porządkującą badania nad myślą pedagogiczną Twardowskiego została przyjęta kategoria pedagogii, mgr Traczykowski nie pominął w swojej rozprawie także nawiązania do relacji zachodzących pomiędzy pedagogią a światopoglądem. Zwrócił też uwagę na problemy interpretacji pedagogii twórcy szkoły lwowsko-warszawskiej wynikające z jego „świadomego odejścia od maksymalistycznych dążeń filozofii ku jej minimalistycznym aspiracjom” (s. 69) oraz ewolucji poglądów dotyczących miejsca światopoglądu w filozofii, od jej akceptacji do rozdzielenia filozofii naukowej i światopoglądowej. Do elementów mających szczególnie wpływ na ukształtowanie światopoglądu bohatera pracy słusznie uznane zostały atmosfera domu rodzinnego i przestrzeganie w nim konserwatywnych norm społecznych, wyrzeczenia związane z walką o jak najlepsze wyniki nauczania w elitarnym wiedeńskim gimnazjum i ukształtowany w tamtym okresie etos ciężkiej pracy oraz niezwyklej samodyscypliny a także patriotyzm lwowskiego filozofa i pedagoga.

Rozdział trzeci dotyczy ogólnych poglądów na dydaktykę i nauczanie. W kontekście widocznych w koncepcji Kazimierza Twardowskiego odniesień do nauczania Doktorant skupił się na stosowanych przez lwowskiego filozofa i pedagoga zakresach definicyjnych, uzasadnieniach potrzeby nauczania oraz na jego celach. Analizując poglądy na dydaktykę, poza aspektami definicyjnymi, skupił się na roli jaką w procesie edukacji odgrywają nauczyciel, podręcznik oraz sama instytucja szkoły. W kontekście roli nauczyciela zaprezentowano istotne wątki jego obowiązków zawodowych, osobistych oraz społecznych. Nawiązano również do potrzeb i form kształcenia pracowników oświaty. Przy omawianiu

roli szkoły poruszone zostały takie zagadnienia jak ogólne zadania szkoły i jej rola w procesie nauczania, szkoła wobec wychowania narodowego, koncepcja nauczania wychowującego, przykład nauczyciela oraz znaczenie karności.

O ile jednak w kontekście przykładu osobistego nauczyciela mgr Traczykowski odwołał się w przypisach do publikacji klasyków w tym zakresie jak Stefan Szuman czy Mieczysław Kreutz, takich nawiązań zabrakło już przy prezentacji nauczania wychowującego, kształcenia nauczycieli w seminariach nauczycielskich czy szkoły narodowej polskiej. W wykazie źródeł wykorzystanych przy tworzeniu tej części rozprawy zabrakło pewnych publikacji z zakresu badań historyczno-oświatowych, na pole których Doktorant niewątpliwie wkracza swoją dysertacją dotyczącą obszaru historii myśli pedagogicznej. Nie uwzględniona została chociażby praca Joanny Falkowskiej pt. *Myśl wychowania narodowego w Galicji okresu autonomii. Twórcy i idee* (Toruń 2013), w której Kazimierz Twardowski został ujęty jako reprezentant twórców tej koncepcji wywodzący się ze środowisk naukowych. Autorka analizowała tam nie tylko program i treści wychowania narodowego ale także formy metody jego realizacji m.in. poprzez szkołę. Oprócz wspomnianej pracy J. Falkowskiej warto było sięgnąć do klasycznych opracowań dotyczących kształcenia nauczycieli autorstwa m.in. Czesława Majora i Andrzeja Meissnera. Przy prezentacji poglądów Twardowskiego na kwestię kształcenia nauczycieli zasadne byłoby także odwołanie się do stanowiska, jakie w tej sprawie zajmowało Towarzystwo Nauczycieli Szkół Wyższych.

Ostatni czwarty rozdział jest próbą ukazania podstaw warsztatu nauczyciela akademickiego stworzonego przez Twardowskiego, który na przestrzeni lat został owiany swoistym nimbem niedoścignionego wzorca pedagogicznego. Doktorant zrekonstruował sposób prowadzenia wykładów bohatera swojej rozprawy, opierając się m.in. na licznych wypowiedziach Jego uczniów, które często cytował. Przytoczenie tak wielu wypowiedzi ma oczywiście swoje uzasadnienie, które zresztą Doktorant słusznie przywołuje na początku rozprawy. Warto byłoby jednak dokonać w zakończeniu tej części rozważań szerszego podsumowania przytoczonych wspomnień. Mgr Traczykowski uwzględnił także zakres i metody pracy na seminariach Twardowskiego, jego udział w kółku filozoficznych oraz tzw. *privatissima*.

W pracy generalnie zabrakło ukazania bohatera rozprawy na szerszym tle czasów, w których żył. Poza drobną wzmianką dotyczącą recepcji herbartyzmu generalnie brak w niej analiz tego typu. Pojawiają się one dopiero w zakończeniu. Tymczasem warto byłoby podjąć

szerszą próbę analiz porównawczych elementów koncepcji pedagogicznych Twardowskiego z poglądami innych autorów prac pedagogicznych tamtego okresu.

W podsumowaniu rozprawy mgr Traczykowski udowodnił, że potrafi dokonywać interesujących analiz i syntez. W tej części pracy nie zabrakło, jak to czasem miało miejsce we wcześniejszych rozdziałach, szerszych kontekstów i analiz o charakterze porównawczym. To tutaj pedagogia Twardowskiego ukazana została na tle takich koncepcji jak pedagogika nowego wychowania, szkoła tradycyjna czy postmodernizm. Tutaj Doktorant postawił istotne pytania o źródła sukcesu nauczycielskiego lwowskiego filozofa i pedagoga a poszukiwał ich posiłkując się wytycznymi z klasycznego opracowania Stefana Szumana pt. *Talent pedagogiczny*. Tu wreszcie podjął próbę odpowiedzi na zasadnicze dla czytelnika pytanie – czy sukces pedagogiczny twórcy szkoły lwowsko-warszawskiej może zostać powtórzony? Odpowiedź, jakiej udzielił mgr Traczykowski jest pesymistyczna, wskazuje jednak słusznie na historyczne i społeczne uwarunkowania działalności lwowskiego pedagoga i filozofa. Wśród elementów koncepcji pedagogicznych Twardowskiego zasługujących na zastosowanie w czasach nam współczesnych Doktorant wskazał przede wszystkim na formalizm dydaktyczny kształtujący umiejętności krytycznego myślenia oraz selekcyjonowania informacji. To rzeczywiście umiejętność szczególnie cenna i przydatna w „wirtualnym” świecie, tak charakterystycznym dla XXI wieku.

Przedstawione w recenzji uwagi krytyczne dotyczą przede wszystkim elementów charakterystycznych dla warsztatu badawczego historyka edukacji, który w mojej ocenie powinien zostać w tej pracy szerzej uwzględniony. Różni się on bowiem w pewnych zakresach od warsztatu badań historycznych, który został zastosowany w rozprawie. Doktorant, zapewne z racji swojego wykształcenia, szerzej natomiast odnosił się do filozoficznych oraz pedagogicznych aspektów badań. Miał do tego prawo, jednak poszerzenie perspektywy badawczej i bazy źródłowej o wskazane w recenzji publikacje wydaje się zasadne.

W kontekście redakcji rozprawy należy podkreślić, że w pracy zauważyć można kilka usterek redakcyjnych. Są wśród nich pomyłki w zapisie nazwisk Łempicki Stanisław – zapis Łepicki (m.in. s. 12, 137) i Izydora Dąbska – zapis Dąbska (s. 17) oraz inne literówki w całym tekście rozprawy. Brak też kilku przypisów 471 i 477 (s. 192). Odwołania te zostały zamieszczone w tekście głównym, jednak w części przypisów dolnych widnieje tylko puste miejsce. Z kolei w przypisach 431 (s. 176) oraz 441 (s. 180) Doktorant przywołuje obszerne cytaty ale nie podaje ich źródła. Niektóre z przywoływanych w pracy cytatów pojawiają się w pracy dwukrotnie, w różnych kontekstach.

Podsumowując należy stwierdzić, że Doktorant przygotował pracę stanowiącą oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, czyli odtworzenia i usystematyzowania pedagogicznych kontekstów myśli Kazimierza Twardowskiego wraz z próbą ich aplikacji w świecie współczesnym. Wykazał się wiedzą teoretyczną o charakterze interdyscyplinarnym-filozoficzną, pedagogiczną oraz historyczną. Przeprowadził wnikliwe badania nad publikacjami twórcy szkoły lwowsko-warszawskiej oraz zachowanymi materiałami źródłowymi odnoszącymi się do Jego życia i działalności. Niektóre z nich, co warto podkreślić, zostały w badaniach naukowych wykorzystane po raz pierwszy.

W konsekwencji stwierdzam, że rozprawa mgra Dominika Traczykowskiego spełnia ustawowe wymagania wobec prac na stopień doktora, wymienione w art. 13.1 ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym z dnia 14.03.2003 roku. Wnoszę o przyjęcie tej rozprawy, dopuszczenie Autora do końcowych etapów przewodu doktorskiego i o nadanie mgr. Dominikowi Traczykowskiemu stopnia naukowego doktora nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika.

Toruń, 7 października 2019 r.

dr hab. Agnieszka Wałęga, prof. UMK

